

УДК 327-026.4(477+474):339.9

DOI: 10.24144/2078-1431.2023.2(31).46–54

Михайло Шелемба,

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Марта Шелемба,

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ

У статті досліджено ключові напрями співпраці між Україною та країнами Балтії, серед яких виокремлено: продовження забезпечення підтримки інтеграційного руху України до членства в НАТО та ЄС; партнерство у забезпеченні логістичних шляхів транспортування українського продовольства; партнерство України та країн Балтії в процесі відновлення інфраструктури, рекультивуації земель та розмінування українських територій; спільна участь у сталому розвитку територій ЄС як перспективи для майбутніх поколінь; двостороннє співробітництво у сфері освіти, науки та технологій. Доведено, що партнерство України із країнами Балтії в короткостроковій та довгостроковій перспективах залежить від встановлених програмних засад взаємодії та трансформацій, які можуть відбуватися на міжнародній арені, на регіональному рівні. Визначено, що посилення процесів реформування за основними сферами, які характерні для останніх років державотворення в Україні, виступатиме чинником зближення та посилення присутності держави в Балтійському регіоні.

Ключові слова: партнерство, співпраця України та країн Балтії, міжнародна арена, логістичні шляхи, інтеграційний рух, двостороннє співробітництво, сталий розвиток, відновлення інфраструктури.

*The methodological basis of the research is presented: the method of systematization, based on which the main directions of prospective interaction are classified; by the method of induction, which made it possible to determine directions of prospective partnership between countries using separate data. **Results.** The article examines and categorizes the key directions of cooperation between Ukraine and the Baltic countries, among which the following are highlighted: the continuation of support for the integration movement of Ukraine towards membership in NATO and the EU (promotion and lobbying on the agenda of the need for Ukraine to join NATO and the EU, including with using a simplified procedure; partnership in the field of increasing the level of security and defense of Ukraine to a level acceptable in NATO and EU member states; cooperation in the field of reforms in the main areas, aimed at bringing the level of development of Ukraine to the standards of EU and NATO member states and ensuring growth the*

role of the Baltic states as international actors that contribute to the strengthening and expansion of these supranational states); partnership in the direction of ensuring logistical ways of transporting Ukrainian food; partnership between Ukraine and the Baltic countries in the process of infrastructure restoration, land reclamation and demining of Ukrainian territories; joint participation in the sustainable development of the EU territories, as prospects for future generations of the studied international players; bilateral cooperation in the field of education, science and technology (bilateral programs in the field of science and technology, partnership at the level of individual institutions in the field of transfer of experience to increase the level of efficiency of the functioning of educational institutions in the regions).

It has been proven that Ukraine's partnership with the Baltic countries in the short-term and long-term perspectives depends on the established program principles of interaction and transformations that can take place in the international arena, at the regional level. It was determined that the strengthening of reform processes in the main areas, which are characteristic of the last years of state formation in Ukraine, will act as a factor in the convergence and strengthening of the presence of the state in the Baltic region.

Keywords: *partnership, cooperation between Ukraine and the Baltic states, international arena, logistics routes, integration movement, bilateral cooperation, sustainable development, infrastructure restoration.*

Постановка проблеми. Міжнародні відносини України з країнами Балтії мали певні особливості впродовж усього періоду розбудови цього процесу. Взаємодія України та Литви вирізнялась системністю та інтенсивністю впродовж 2014-2023 рр. При цьому стратегічні відносини з Латвією та Естонією почали характеризуватись стратегічними ознаками в період стрімкого розвитку реформ в Україні за основними сферами в контексті чіткого курсу на євроатлантичне партнерство. Зокрема, зазначений процес набув суттєвого розвитку в 2021 р. (прийняття Стратегії зовнішньополітичної діяльності України [8]) та в подальшому в період військового вторгнення РФ в Україну. Удосконалення співпраці між Україною та країнами Балтії обумовлене як цілями зовнішньої політики держав, так і спільним історичним минулим, пов'язаним із боротьбою за незалежність, репресіями в СРСР [4]. З огляду на зміцнення вказаних відносин, актуальним виступає їх системне дослідження та категоризація, встановлення якої дасть змогу забезпечити науковий та практичний розвиток співпраці на рівні України та країн Балтії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі використано матеріали сучасних досліджень у сфері співпраці між Україною та країнами Балтії, зокрема: праця Е. Каушпінен [10] (питання взаємодії в контексті сталого розвитку територій); роботи С. Назаренко [6], О. Бедратенко та співавторів [1], О. Вискуб [2], аналітичні матеріали [3; 7; 9; 5] (підтримка інтеграційного руху України до членства в НАТО та ЄС); аналітичні матеріали [11; 12] (двостороннє співробітництво у сфері освіти, науки та технологій) тощо.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті – систематизація ключових напрямів співпраці між Україною та країнами Балтії. Для до-

сягнення зазначеної мети встановлено низку завдань, зокрема: виокремлення напрямів вказаної категорії, які сформувались на сучасному етапі розвитку; характеристика зазначених перспективних напрямів у рамках взаємодії вказаних міжнародних гравців.

Результати дослідження.

Дослідження наукових та аналітичних матеріалів дозволило сформулювати основні напрями співпраці в рамках вказаних учасників міжнародних відносин.

Важливим напрямом двостороннього співробітництва виступає продовження забезпечення підтримки інтеграційного руху України до членства в НАТО та ЄС. Зазначений напрям пов'язаний із такими складовими:

1) Процесами просування та лобіювання на порядку денному необхідності прийняття України до складу НАТО та ЄС, в тому числі із використанням спрощеного порядку. Зокрема, в липні 2023 р. на саміті країн-членів НАТО було ухвалено рішення стосовно скасування Плану стосовно членства в НАТО (скорочено ПДЧ) для України [6].

Важливу роль у досягненні цього результату відігравали країни Балтії, Польща та інші держави-учасниці зазначеного наднаціонального об'єднання, які під час військового вторгнення РФ виступали партнерами України. При цьому, як свідчать аналітичні матеріали, на рівні керівництва країн Балтії на міжнародному рівні просувався дискурс про те, що єдиним гарантом безпеки для України може виступати її членство в складі Альянсу [1]. Відповідно можна підкреслити роль зазначених країн в ухваленні програми приведення ЗСУ до стандартів збройних сил країн-учасниць НАТО. Подальша роль країн Балтії продовжує залишатись актуальною в площині впливу на прискорення реалізації зазначеного процесу. Актуальним є вплив зазначених країн на процедуру інтеграції України до складу ЄС. Зокрема, можна відмітити просування та підтримку надання країні статусу кандидата до ЄС (2022 р.), декларування необхідності початку переговорів про членство до кінця 2023 р. (з боку президента Литви Г. Науседи) тощо [3].

Можемо зауважити, що активна роль з боку країн Балтії щодо питання інтеграції України до складу досліджуваних наднаціональних об'єднань великою мірою обумовлена покращенням зовнішньої політики держави стосовно взаємодії із Литвою, Латвією, Естонією, демонстрацією прихильності демократії, курсу на реалізацію реформ, боротьби з корупцією, іншими негативними проявами, подолання яких є передумовою міжнародного визнання та підтримки з боку Балтійського регіону. Оптимізація розвитку партнерства із Балтійським регіоном була встановлена Стратегією зовнішньополітичної діяльності України (2021 р.) (п. 130), в тому числі зазначеним документом було передбачено регіональне партнерство з Естонією. Звернення України до зміцнення відносин із досліджуваним регіоном виступає передумовою ефективною довгостроковою перспективою, засади якої були встановлені до початку повномасштабної війни з боку РФ, і які стали результативними під час підвищення безпеки, оборони та в ході євроінтеграційних прагнень України. Подальше партнерство на рів-

ні двосторонніх, багатосторонніх відносин України та зазначених країни в цій сфері може бути пов'язане з посиленням позицій останніх за обраним курсом відстоювання членства держави в складі НАТО та ЄС.

2) Партнерством у сфері підвищення рівня безпеки та оборони України до рівня, прийнятного в країнах-учасницях НАТО та ЄС. Зазначене партнерство розвивається в рамках: лобіювання з боку країн Балтії питань надання державі зброї, підготовки військовослужбовців ЗСУ; надання військової допомоги. Встановлено, що країни Балтії демонструють на нинішньому етапі високий рівень підтримки, який включає: підготовку військових інструкторів, військових інших категорій в рамках Європейської тренувальної місії (EUMAM); надання антидронових засобів; безпілотників, тепловізорів, боєприпасів, різноманітної зброї, пального, військового екіпування, гелікоптерів тощо [7; 9]. Визначено, що Естонія та Латвія в 2022 р. виступали лідерами за обсягами військової допомоги Україні в контексті їх фінансових та ресурсних можливостей. А саме: в зазначений період вказані країни надали військову допомогу Україні на рівні 1% від власного ВВП, також Латвія передала на початку війни з РФ всі запаси ПЗРК «Stinger» [7].

3) Взаємодією у сфері реформ за основними сферами, що сприяє приведенню рівня розвитку України до стандартів країн-членів ЄС та НАТО та забезпечує ріст ролі країн Балтії як міжнародних акторів, які сприяють зміцненню та розширенню зазначених наднаціональних держав. Особлива роль в цьому належить Естонії, яка є світовим лідером в області цифровізації управління економікою та основними сферами життя. Співпраця між країнами розвивається достатньо тривалий період, її результатами стало те, що Естонія переймає досвід України, зокрема за напрямом створення аналога цифрової платформи Дія (mRiik) [2]. Відповідно розвиток такої взаємодії може в перспективі сприяти становленню України у якості потужного міжнародного гравця у сфері цифровізації, окремі цифрові продукти (послуги) можуть забезпечити розвиток трансферу технологій.

Необхідно відмітити важливий внесок країн Балтії у забезпечення логістичних шляхів транспортування українського продовольства. Важливо зазначити, що в цій сфері зазначені держави керуються пріоритетно підтримкою України, а не орієнтиром на власні економічні, політичні інтереси у відносинах із партнерами в ЄС. Зокрема, можна відзначити активну позицію вказаних країн у створенні логістичних шляхів для транзиту зерна з України в умовах певної протидії цьому процесу з боку окремих держав-учасниць ЄС, погодження Литвою допуску українських суден до портів Балтійського регіону, прийняття на себе в жовтні 2023 р. організації процедур фітосанітарного, ветеринарного контролю продукції в порту м. Клайпеда (замість його здійснення на кордоні України та Польщі) [5]. Подальше партнерство в цій сфері є особливо важливим для України в цілях підтримання її економічного розвитку (в тому числі підтримки сільськогосподарських виробників, збереження аграрного сектору в цілому у війсьній та повоєнній часи). Вказана взаємодія сприяє також підтримці міжнародної продовольчої безпеки, що є особливо важливим для країн Африки, інших країн, населення яких потерпає від голоду.

Окремої уваги заслуговує перспектива партнерства України та країн Балтії в процесі відновлення інфраструктури, рекультивації земель та розмінування українських територій. В цьому напрямі ведеться постійна співпраця як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях, визначаються подальші шляхи взаємодії. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує участь зазначених країн у дипломатичній сфері щодо питань лобіювання законодавчого закріплення передачі Україні активів РФ, заблокованих країнами світу в рамках міжнародних санкцій.

Також потрібно виокремити такий напрям взаємодії, як спільна участь у сталому розвитку територій ЄС як перспективи для майбутніх поколінь досліджуваних міжнародних гравців (України, держав Балтії, ЄС). Як стверджує Е. Каупшнінен [10], кілька напрямів Стратегії Європейського Союзу для регіону Балтійського моря (EUSBSR) стосуються спільних інтересів України та країн Балтії стосовно порятунку біорізноманіття Балтійського моря. В дослідженні [10] визначено, що частина України навколо міста Львова належить до водозбірного басейну Балтійського моря через річку Віслу, і забруднення біогенними речовинами, що надходять з України до Балтійського моря, не зменшилося, тому це потрібно вирішити. Однак, як справедливо зазначає автор, цей виклик є незначним порівняно з багатьма серйознішими викликами, з якими сьогодні стикається Україна, відповідно є потреба спільних зусиль у цій сфері. Оскільки членство в ЄС передбачає дотримання низки вимог щодо екологічних стандартів і практики, вирішення зазначеної проблеми є одним із напрямів у цій сфері. Встановлено, що на рівні міждержавних дискусій між представниками великого бізнесу, громадських організацій, урядів було сформульовано низку складових щодо подолання зазначеної проблеми, серед яких:

- потреба залучення громад для формування, впровадження шляхів співпраці (територіальних, університетських, молодіжних громад тощо);
- сфери співпраці: обмін знаннями, освіта, практичні уроки, отримані в процесі дослідження та відновлення регіону Балтійського моря. В цьому разі може бути корисним досвід як представників країн Балтії, так і України, щодо останньої вказане стосується напрацювань при подоланні екологічних проблем, пов'язаних із підривом росіянами Каховської ГЕС;
- співпраця має відповідати поточним і майбутнім викликам в Україні та будуватись на точних даних щодо проблем, а потім визначати адаптовану підтримку для визначених потреб. У деяких випадках обмін і підтримка щодо моніторингу та отримання даних можуть бути частиною співпраці;
- мережі міст можуть стати першою допомогою в передаванні ноу-хау до України: EURO-CITIES та міста-побратими є вже існуючою мережею та можуть допомогти у пошуку потреб та налагодженні систем моніторингу;
- сприяння відкритому діалогу між Україною та регіоном Балтійського моря для обміну інноваціями та отриманими уроками. Слід визначити, що наразі існує багато інструментів фінансування ЄС та регіональних фінансових інструментів, які дозволяють підтримати Україну (наприклад,

програма SI Baltic Sea Neighborhood, конкурс для якої відкрито 15 листопада 2023 року та завершиться 15 лютого 2024 року).

Можемо відмітити такий перспективний напрям взаємодії між країнами Балтії та Україною, як двостороннє співробітництво у сфері освіти, науки та технологій. Партнерство в зазначених сферах великою мірою сприяє підтриманню їх розвитку в період війни, коли на національному рівні немає можливості забезпечення належного фінансового потенціалу. В цьому контексті слід відмітити:

- двосторонні програми у сфері науки, технологій. А саме: литовсько-українські програми, які передбачають організацію двосторонніх дослідницьких проектів. Участь у цих проектах передбачає розподіл витрат між учасниками, можливість отримання новітніх технологій, обладнання для дослідження. Інші програми, проекти на рівні України, країн Балтії [11];

- партнерство на рівні окремих інституцій у сфері передавання досвіду щодо підвищення рівня ефективності функціонування закладів освіти в регіонах. У розрізі зазначеного напрямку потрібно відмітити перспективи впровадження практики використання експертного втручання в діяльність закладів освіти із низьким, недостатньо прийнятним рівнем успішності, який демонструється часто на рівні окремих регіонів, що погіршує стан підготовки школярів за основними предметами, рівень готовності до використання знань тощо. Встановлено, що в останнє десятиріччя для шкільної освіти міст Литви була характерна внутрішня сегрегація, зокрема на рівні одних шкіл певних міст визначався високий рівень успішності учнів, інноваційність та якість підготовки, взаємодії на рівні школа-вчитель-учень, а на рівні інших шкіл окремих територій було виявлено величезну освітню прогалину. Вказана проблема передбачала низку компонентів, зокрема кадровий склад, рівень професійної активності кадрів, фінансування діяльності та можливостей розвитку кадрів, оновлення обладнання, технологій, інноваційну складову, існування мотивації та її стимулювання тощо. Завдяки впровадженню інституцій експертного втручання, заснованих на паритетності, інноваційності, спільному дослідженні та подоланні проблем були досягнуті високі результати. Можливість практики експертного втручання, яка використовується в Литві, розглядається як така, що може бути адаптована в Україні, що є особливо актуальним для періоду повоєнного відновлення освіти в державі [12]. Встановлено, що практика експертного втручання передбачає орієнтир на те, щоб приділити особливу увагу експертів школам із низьким рівнем успішності через консультації та поради, можливо, шляхом додаткового фінансування через спеціальні програми. Експертні інституції в Україні могли б приділити особливу увагу цим школам, при цьому їх діяльність, як і в Литві, може бути зосереджена не на застосуванні адміністративного, санкційного впливу, а на допомозі щодо впровадження різноманітних заходів, наприклад, обмінів вчителями, змінах керівництва тощо. Оскільки проблеми шкіл індивідуальні, то замість створення системних рішень, однакових для всіх, потрібно проводити консультаційну роботу в кожному окремому випадку. Стосовно партнерства на рівні Україна-Литва в про-

цесах створення експертних інституцій, задіяних у відновленні та оптимізації роботи шкіл у державі в окремих регіонах (містах) (в тому числі в тих, які деокуповані або в яких забезпечено безпечну освіту), може бути сформовано спільні українсько-литовські експертні групи. Залучення литовських фахівців дасть змогу створити та реалізувати нові можливості для шкіл цієї категорії, участь українських фахівців обумовлена потребою розуміння специфіки діяльності української освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Було досліджено та категоризовано ключові напрями співпраці між Україною та країнами Балтії, серед яких виокремлено: продовження забезпечення підтримки інтеграційного руху України до членства в НАТО та ЄС (просування та лобювання на порядку денному необхідності прийняття України до складу НАТО та ЄС, у тому числі із використанням спрощеного порядку; партнерство у сфері підвищення рівня безпеки та оборони України до рівня, прийняттого в країнах-учасницях НАТО та ЄС; взаємодія у сфері реформ, націлена на приведення рівня розвитку України до стандартів країн-членів ЄС та НАТО та забезпечення росту ролі країн Балтії як міжнародних акторів, які сприяють зміцненню та розширенню зазначених наднаціональних держав); партнерство в напрямі забезпечення логістичних шляхів транспортування українського продовольства; партнерство України та країн Балтії в процесі відновлення інфраструктури, рекультивації земель та розмінування українських територій; спільна участь у сталому розвитку територій ЄС як перспективи для майбутніх поколінь досліджуваних міжнародних гравців; двостороннє співробітництво у сфері освіти, науки та технологій (двосторонні програми у сфері науки, технологій, партнерство на рівні окремих інституцій у сфері передавання досвіду щодо підвищення рівня ефективності функціонування закладів освіти в регіонах).

Можемо констатувати, що партнерство України із країнами Балтії в короткостроковій та довгостроковій перспективах залежить від встановлених програмних засад взаємодії та трансформацій, які можуть відбуватися на міжнародній арені, на регіональному рівні. Посилення процесів реформування за основними сферами, які характерні для останніх років державотворення в Україні, виступатиме чинником зближення та посилення присутності держави в Балтійському регіоні.

До перспектив подальших досліджень можна віднести питання розвитку взаємодії зазначеної категорії на рівні відповідних суб'єктів, участь державних органів влади різного рівня у розвитку приватних ініціатив у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедратенко О., Ярмоленко Ю., Яриш О., Твердохліб Б. Розчарування і здобутки - експерти про підсумки вільнюських рішень НАТО для України. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/eksperty-pro-pidsumky-samitunato/7177877.html> (дата звернення: 15.10.2023).

2. Вискуб О. Цифровізація: що дасть розширення співпраці з Естонією. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/14/704327/> (дата звернення: 15.10.2023).
3. Гітанас Науседа: «Важливо, щоб переговори про вступ України до ЄС почалися у 2023 році». Lrt.lt. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2072506/gitanas-nauseda-vazhливо-shchob-peregovori-pro-vstup-ukrayini-do-es-pochalisia-u-2023-rotsi> (дата звернення: 15.10.2023).
4. Ерман Г. Балтійська солідарність. Як Литва, Латвія та Естонія допомагають Україні і кому це не подобається. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62755030> (дата звернення: 15.10.2023).
5. Литва відкрила коридор для транзиту українського зерна. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/3/705038/> (дата звернення: 15.10.2023).
6. Назаренко С. Поради «охолонути» та фінішна пряма: чи виправдав саміт у Вільнюсі очікування України. 24 канал. URL: https://24tv.ua/samit-u-vilnyusi-2023-pidsumki-dlya-ukrayini-analitika_n2352465 (дата звернення: 15.10.2023).
7. Палій Г. Допомога Латвії Україні в умовах війни та інтенсифікація двосторонніх відносин / НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/dopomoha-latviyi-ukrayini-v-umovakh-viyny-ta-intensyfikatsiya-dvostoronnikh-vidnosyn> (дата звернення: 15.10.2023).
8. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 15.10.2023).
9. У Литві завершилися інструкторські курси для українських військових. *Militarnyi*. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-zavershylsya-instruktorski-kursy-dlya-ukrayinskyh-vijskovykh/> (дата звернення: 15.10.2023).
10. Kauppinen E. Strengthening and developing cooperation with Ukraine to empower sustainable rebuilding. URL: <https://www.eusbsr.eu/pa-nutri-news/591573-strengthening-and-developing-cooperation-with-ukraine-to-empower-sustainable-rebuilding> (дата звернення: 15.10.2023).
11. Lietuvos-Ukrainos programa. URL: <https://www.lmt.lt/lt/mokslo-finansavimas/tarptautinio-bendradarbiavimo-programos/lietuvosukrainos-programa/480/> (дата звернення: 06.11.2023).
12. Nerija Putinaitė: karas Ukrainoje išgrynino neoptimistinę viltį – metas formuoti atsparų, bet empatišką ir solidarų pilietį. URL: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1962415/nerija-putinaite-karas-ukrainoje-isgrynino-neoptimistine-vilti-metas-formuoti-atsparu-bet-empatiska-ir-solidaru-pilietii> (дата звернення: 06.11.2023).

REFERENCES

1. Bedratenko, O., Yarmolenko, Yu., Yarysh, O., Tverdokhlib, B. (2023). Rozcharuvannia i zdotuky - eksperty pro pidsumky vilniuskykh rishen NATO dlia Ukrainy [Disappointments and achievements - experts on the results of the Vilnius decisions of NATO for Ukraine]. *Holos Ameryky*. Retrieved from <https://www.holosameryky.com/a/eksperty-pro-pidsumky-samitu-nato/7177877.html> [in Ukrainian].

2. Vyskub, O. (2023). Tsyfrovizatsiia: shcho dast rozshyrennia spivpratsi z Estoniieiu [Digitization: what the expansion of cooperation with Estonia will give]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/14/704327/> [in Ukrainian].
3. Hitanas Nauseda: «Vazhlyvo, shchob perehovory pro vstup Ukrainy do YeS pochalysia u 2023 rotsi» [Gitanas Nauseda: «It is important that negotiations on Ukraine's accession to the EU begin in 2023»]. Lrt.lt. Retrieved from <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2072506/gitanas-nauseda-vazhlyvo-shchob-peregovori-pro-vstup-ukrayini-do-es-pochalysia-u-2023-rotsi> [in Ukrainian].
4. Erman, H. (2022). Baltiiska solidarist. Yak Lytva, Latviia ta Estoniia dopomahaiut Ukraini i komu tse ne podobaietsia. BBC News Ukrain [Baltic solidarity. How Lithuania, Latvia and Estonia help Ukraine and who does not like it. BBC News Ukraine]. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62755030> [in Ukrainian].
5. Lytva vidkryla korydor dlia tranzytu ukrainskoho zerna [Lithuania opened a corridor for the transit of Ukrainian grain]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/3/705038/> [in Ukrainian].
6. Nazarenko, S. (2023). Porady «okholonuty» ta finishna priama: chy vypravdav samit u Vilniusi ochikuvannia Ukrainy [Tips to «cool down» and the finish line: did the summit in Vilnius live up to Ukraine's expectations]. 24 kanal. Retrieved from https://24tv.ua/samit-u-vilnyusi-2023-pidsumki-dlya-ukrayini-analitika_n2352465 [in Ukrainian].
7. Palii, H. (2023). Dopomoha Latvii Ukraini v umovakh viiny ta intensyfikatsiia dvostoronnikh vidnosyn [Latvia's assistance to Ukraine in wartime conditions and intensification of bilateral relations. NISD]. NISD. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/statti/dopomoha-latviyi-ukrayini-v-umovakh-viyny-ta-intensyfikatsiya-dvostoronnikh-vidnosyn> [in Ukrainian].
8. Stratehiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 26 serpnia 2021 roku № 448/2021 [Strategy of foreign policy activity of Ukraine, approved by Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021 No. 448/2021]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> [in Ukrainian].
9. U Lytvi zavershylysia instruktorski kursy dlia ukrainskykh viiskovykh. *Militarnyi* [Instructor courses for the Ukrainian military have ended in Lithuania. *Military*]. Retrieved from <https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-zavershylysya-instruktorski-kursy-dlya-ukrayinskykh-vijskovykh/> [in Ukrainian].
10. Kauppinen, E. (2023). Strengthening and developing cooperation with Ukraine to empower sustainable rebuilding. Retrieved from <https://www.eusbsr.eu/pa-nutritionews/591573-strengthening-and-developing-cooperation-with-ukraine-to-empower-sustainable-rebuilding> [in English].
11. Lietuvos-Ukrainos programa. Retrieved from <https://www.lmt.lt/lt/mokslo-finansavimas/tarptautinio-bendradarbiavimo-programos/lietuvosukrainos-programa/480/> [in English].
12. Nerija Putinaitė: karas Ukrainoje išgrynino neoptimistinę viltį – metas formuoti atsparų, bet empatišką ir solidarų pilietį. Retrieved from <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1962415/nerija-putinaite-karas-ukrainoje-isgrynino-neoptimistine-vilti-metas-formuoti-atparu-bet-empatiska-ir-solidaru-pilieti> [in Lithuania].